

УДК 159.91

Романова Ю. В.,

кандидат психологічних наук,
асистент кафедри соціальної психології,
Київський національний університет
імені Тараса Шевченка
E-mail: jurom2004@gmail.com

АКСІОЛОГІЧНА ОБУМОВЛЕНІСТЬ ПРОФЕСІОНАЛІЗАЦІЇ ПСИХОЛОГА-ПРАКТИКА (ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ)

У статті обґрунтовано необхідність актуалізації особистісної складової в умовах професіогенезу психологів-практиків. На основі теоретичного аналізу літератури виявлено та описано професійно важливі якості практичного психолога, серед яких виокремлено аксіологічний компонент його особистості. Представлено ціннісні концепції видатних представників психологічної науки. Показано важливість розвитку аксіологічної сфери фахівця у період його професіоналізації.

Ключові слова: психолог-практик, професіогенез, професійні якості фахівця, аксіологічна сфера особистості.

The article shows necessity to concentrate on personal component in professional development of psychologist. It is highlighted that the period of professional preparation, introduction of a person to the profession activity, is a major stage of formation of personality. Based on theoretical review of literature, description of vital professional features and competence of psychologists are made. The psychological aspect of value concept of famous scholars of physiologist are being described. It is showed the importance of the development of axiological sphere of physiologist whilst gaining the professional experiences.

Key words: psychologist, professional development, professional features, axiological component of personality.

Постановка проблеми. Напрямки реформування системи освіти України цілком відповідають потребам та тенденціям розвитку сучасного суспільства, важливою складовою яких є перебудова процесу професійної освіти. Назріли необхідні зміни старої, класичної системи навчання, націленої на засвоєння стабільно зростаючих масивів знань з метою підготовки кадрів для народного господарства, на нову систему освіти, яка не тільки належно адаптувала би людину до вимог

сучасного життя у мінливому світі, а й створювала можливості їй повсякчас особистісно та професійно стверджуватися, знаходити своє місце у складних умовах життєвих реалій. Слід констатувати, темпи зростання суспільної потреби в психологічному знанні та темпи масової підготовки психологів-практиків випереджають темпи удосконалення якості їх освіти. Вимоги до спеціаліста набувають не тільки суто професійних запитів, тобто оволодіння практичними навиками вирішення завдань, а й таких запитів, які пов'язані із формуванням індивідуально неповторної, інтелігентної, творчої особистості, якій властиві філософське сприйняття життя, відповідний потенціал саморозвитку, розвинута система життєвих цінностей, мотивацій, переконань, ідеалів, суб'єктивних поглядів на об'єктивний світ та усвідомлення свого місця у ньому. Оволодіння особистістю, у тому числі й психологами-практиками, такими компетенціями поступово створює фундаментальні засади соціального капіталу, який, на думку сучасного американського філософа Ф. Фукуями, «є продуктом особливого типу освіти», що містить не лише професійну складову як передачу певних знань, фактів, методик, а й навчання «моральним нормам, завдяки яким професійні стандарти є вищими за власні інтереси професіонала» [7].

Отже ситуація, що наразі склалася у системі професійної підготовки психолога-практика, актуалізує проблему його особистісної складової, зокрема системи ціннісних орієнтацій як важливого чинника професійного становлення і розвитку спеціаліста. Період професійної підготовки, входження людини в професійну діяльність, є одним з важливіших етапів формування особистості. Цей етап характеризується не тільки оволодінням професійними знаннями, вміннями та навиками, але й суттєвими змінами в аксіологічній сфері особистості, формуванням специфічних професіональних мотивів, диспозицій та цінностей.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Практична складова професійної підготовки психолога-практика знаходиться у центрі уваги багатьох сучасних українських науковців, зокрема В. Г. Панка, Н. І. Пов'якель, Н. В. Чепелевої, Н. Ф. Шевченко та ін. Серед вчених, які активно працюють у межах аксіологічного підходу, варто відзначити І. Д. Беха, М. В. Богуславського, О. В. Бондаревську, Б. С. Братуся, В. І. Додонова, В. П. Зінченка, І. Ф. Ісаєва, З. С. Карпенко, М. Д. Нікандрова, В. Г. Пряжнікову, В. І. Слободчикова, Е. Турієл, М. С. Яницького та ін. Пильна увага науковців до даної тематики є переконливим свідченням зацікавленості проблемою професійного зростання людини, зумовленої осмисленням її особистісної сфери у процесі професіоналізації.

Мета статті. На основі теоретичного дослідження основних якостей психологів-практиків визначити їх особистісні характеристики як детермінанти їх професіоналізації.

Виклад основного матеріалу. Нова система освіти орієнтована на формування такого психолога-професіонала, який поєднує в своєму професійному зростанні дві складові — компетентність, тобто певну обізнаність в теорії, методах, змісті та засобах професійної діяльності та особисте становлення, розвиток внутрішньої готовності (мотивація, спрямованість) до опанування професією та реалізації себе в ній.

Професійно важливі якості психолога-практика виявляються відповідно до теоретичних поглядів психолога, його світоглядних засад, а також зумовлюється вибором основного концептуального напрямку, у межах якого здійснюється професійна діяльність. Серед таких якостей доцільно виокремити, на нашу думку, такі:

психологічну компетентність як особливий тип організації предметно-специфічних знань, який дозволяє приймати рішення у відповідній галузі діяльності [9];

психологічну грамотність — важливу рису особистості психолога-практика, яка зумовлює собою оволодіння психологічними знаннями, вміннями, нормами та правилами у сфері психічної діяльності, поведінки, спілкуванні тощо. Така риса виявляється у всебічній обізнаності, загальній ерудиції, поінформованості з приводу різноманітних явищ психіки як із погляду наукового знання, так і з погляду життєвого досвіду [3];

комунікативну компетентність, яка зумовлює розвинуті комунікативні навички (вербальні та невербальні), чутливість до групових процесів та вміння їх інтерпретувати [10];

професійну рефлексію як процес самопізнання суб'єктом своїх внутрішніх психічних актів та станів. Професійна рефлексія, характерна для класу діяльностей типу «людина-людина», зокрема, діяльності психолога-практика, відзначається «...здвоєністю, дзеркальністю взаємовідображення суб'єктів взаємодії, самопізнання та пізнання суб'єктами один одного, змістом яких виступає відтворення особливостей один одного» [6, с. 96]. Професійна рефлексія психолога-практика спрямована на усвідомлення себе реального і себе як особистості, усвідомлення себе як професіонала, осмислення власних дій, власної поведінки та прогнозування вірогідних наслідків. Водночас оволодіння таким важливим механізмом як професійна рефлексія дає змогу чітко визначити зміст запиту клієнта, його сутність та глибинний зміст, виявити його приховані, латентні, неявні суб'єктивні мотиви, змоделювати можливі наслідки та дії клієнта тощо;

системне бачення галузі своєї професійної діяльності як здатність використовувати різноманітні схеми та стратегії консультативної, корекційної, реабілітаційної та психотерапевтичної допомоги;

творчу складову мислення психолога-практика — нетривіальне, нешаблонне, нестандартне, оригінальне вирішення професійних завдань, що «надає можливість уявляти власну професійну діяльність, тобто вільно володіти інформацією, яку отримує людина в ході професійної діяльності у вигляді символів, образів, певних знань, навичок...» [10, с. 51]. Завдяки творчому підходу до своєї діяльності, психолог-практик виявляє свій озброєним умінням створювати нові структури з набору ключових ідей, уявлень та образів клієнта; передбачати значущі елементи у висловлюваннях клієнта, синтезувати їх з його власним індивідуальним досвідом; умінням виводити проблему за межі, створені самим клієнтом у ході відображення свого запиту;

здатність до емпатії як можливість приймати позицію іншого, відчувати, зрозуміти та сприймати його почуття, думки, уявлення. Рівень розвитку емпатійності психолога, в першу чергу, визначається спрямованістю, його особистості, сформованістю гуманних, альтруїстичних якостей професіонала, а отже, і відповідну просоціальну поведінку;

дивергентність (гнучкість) та інтуїтивність професійної свідомості психолога як здатність психолога-практика мислити контекстно, орієнтуючись на індивідуальну семантику та особистісні смисли (свої та клієнта). Йдеться про реалії психолога, який має справу з широким колом феноменів, які іноді виходять за межі загальнонаукової логіки;

Невід'ємним компонентом особистості психолога-професіонала є сукупність особистісно вагомих переконань, поглядів, ідеалів, прагнень, які складають *ціннісний компонент* особистості.

З огляду на викладене вище, особливої уваги вимагає вивчення проблеми поєднання та доцільного застосування знань, технологій практичної діяльності з системою цінностей особистості, яка б відповідала професійній *поведінці* психолога.

Теоретичний аналіз наукової літератури засвідчує про наявність неабиякого інтересу вчених щодо проблеми цінностей. Підтвердженням цього є існування великої кількості концепцій, які присвячені дослідженню даного феномену. Вивчення цих проблем було предметом особливої уваги як мислителів минулого, так і сучасних теоретиків. Пояснення такого інтересу криється у тому, що проблема цінностей, яка відноситься до низки так званих філософських питань — вічна проблема, а відтак завжди матиме своє гідне місце в царині знань про людину.

Отже, проблема цінностей розглядається в багатьох дослідженнях: психологічних, соціологічних, філософських, культурологічних, політологічних, проте серед фундаторів найвідоміших психологічних теорій трактування цінностей чільне місце займають наступні.

Мілтон Рокіч [11] розумів цінність як стійке переконання в принциповій перевазі деяких цілей та способів існування над іншими. Згідно його поглядів, ціннісна орієнтація впливає на будь-які суспільні явища, а цінності відносно малочисельні та організовані в ціннісні системи, причому люди володіють одними і тими ж цінностями, хоча і неоднаковою мірою. М. Рокіч поділяє цінності на такі, що уявляють мету або стан, якого бажано досягти (термінальні цінності) та такі, що представляють метод або засоби досягнення мети (інструментальні цінності). Це відповідає традиційному поділу на цінності-цілі та цінності-засоби. До першої групи М. Рокіч відносить: активне та продуктивне життя, життєву мудрість, здоров'я, цікаву роботу, красу природи та мистецтва, кохання та щасливе сімейне життя, матеріальну забезпеченість, наявність добрих та вірних друзів, самопізнання та саморозвиток, свободу, щастя інших людей, творчість, впевненість у собі; до другої — акуратність, вихованість, високі запити, життєрадісність, дисциплінованість, незалежність, нетерпимість до недоліків, освіченість, відповідальність, раціоналізм, самоконтроль, сміливість у відстоюванні своїх поглядів, тверду волю, терпимість, широту поглядів. По своїй суті, термінальні цінності — це система суспільних цінностей, яка стає наповненою індивідуальним потребним змістом і з'являється у вигляді індивідуальної ціннісно-потребової сфери, як складової ядра особистості. Інструментальні цінності (або цінності-засоби) визначають пріоритетність певного способу поведінки індивіда та, в свою чергу, проявляються як динамічні властивості особистості, тобто як риси характеру.

Засновник гуманістичної психології, один з фундаторів менеджменту американський психолог Абрахаам Маслоу [5] виділяє у сучасної людини три рівня цінностей: загальнолюдські цінності — такі, що народжуються завдяки фундаментальним потребам людського організму; цінності певної групи людей; цінності «специфічних індивідів». А. Маслоу розглядає цінність як вибірккову установку, похідну від потреб, а іноді й ототожнює з останніми, стверджуючи, що «потреби або цінності пов'язані ієрархічно та еволюційно... Отже, ці основні потреби чи основні цінності можуть розглядатися і як цілі, і як сходинки драбини, яка веде до єдиної кінцевої мети» [5, с. 17].

На відміну від А. Маслоу, Віктор Франкл [7] — відомий австрійський психотерапевт, засновник логотерапії як методу екзистен-

ціального психоаналізу виділяє три типи цінностей залежно від вибору індивідом свого життєвого шляху: цінності творчості, які пов'язані з тим, що ми даємо життю, цінності найбільш природні та важливі, але не необхідні; цінності переживання, пов'язані з тим, що ми беремо від життя, цінності взаємовідносин; цінності відношення, усвідомлення ситуації за допомогою позиції, яку ми займаємо.

Основою теорії екзистенціального аналізу В. Франкла є пошук людиною сенсу буття. В. Франкл вважає цінності відношення вищими цінностями, адже людина, стикаючись зі своєю долею, змушена її сприймати, але все ж таки має можливість реалізувати цінності відносин. Те, як вона сприймає негаразди життя, як несе свій хрест, та мужність, яку вона виявляє у стражданнях, гідність, яку вона демонструє, — все це є мірою того, наскільки вона відбулася як людина.

Одним із послідовників гуманістичної концепції В. Франкла вважають відомого російського психолога Д. О. Леонтьєва [4], який пропонує розрізняти три групи цінностей: цінність як знання про суспільні ідеали, які вироблені суспільною свідомістю і присутні в різних сферах соціального життя; цінність як дія, до якої прагнуть, тобто предметне втілення суспільних ідеалів, які вимагають конкретних дій людей; цінності як особисті ідеали, які присутні в мотиваційних структурах людини і спонукають її до реального втілення в своєму житті. Отже, цінності за Д. О. Леонтьєвим — це набуте, засвоєне з досвіду узагальнене поняття про те, що є бажаним. Цінності включають потреби, прихильності, бажання, очікування у зв'язку з якими формується тенденція вибору. Їх можна розглядати як етичний показник того, що можна і потрібно хотіти в цьому житті, як оцінювати інших людей і себе у стосунках з ними, до чого слід прагнути і намагатися досягти за допомогою тих чи інших засобів.

Психологічний аспект ціннісних орієнтацій як структурний компонент спрямованості особистості, пов'язаний з дослідженням її внутрішнього світу, суспільної поведінки, спрямованої на засвоєння і відтворення цінностей життя і культури, розглядає відомий сучасний український психолог І. Д. Бех [1]. У своїх працях він широко послуговується поняттям «особистісні цінності», під яким розуміє факт включення суб'єкта у соціальні зв'язки та відношення, що дозволяє розглядати людину як соціокультурну реальність. Точніше, поняття «особистісні цінності» відтворює факт освоєння конкретними індивідами суспільних цінностей, а значить, у ньому відображається значущість чи, можливо, рівень значущості, особистісний смисл для людини певних об'єктів, подій, предметів, явищ тощо. Саме особисті цінності у подальшому, на думку І. Беха, виступають унормованими

утвореннями, як приписи чи заборони, котрі задають очікувану, належну, необхідну чи бажану поведінку, або існують у вигляді ідеалу, зразка для наслідування.

Висновки. Проведений аналіз засвідчує, що система цінностей і ціннісних орієнтацій утворює змістовний бік спрямованості особистості та відображає внутрішню основу її відношення до дійсності. Така аксіологічна система не є абсолютно сталою та нерухомою, вона досить динамічна, мінлива і відображає насамперед як основні зміни взаємозв'язків особистості зі світом, так і зміни поточних, випадкових життєвих ситуацій, що складаються у повсякденному житті людини. Якщо ціннісні орієнтації особистості не узгоджуються з етичними та професійними нормами спеціаліста (у нашому випадку — психолога-практика), ми можемо спостерігати серйозну кризу формування системи ціннісних орієнтацій професіонала.

Професія психолога-практика має особливий статус завдяки безпосередньому впливові конкретної особистості професіонала на особистість клієнта. Ось чому майстерність психолога-практика полягає в тому, щоб визначити та відкорегувати поведінку людини шляхом регуляції цінностей. Саме на етапі професійного навчання спеціаліста починають розвиватися ті цінності та мотиви, які надалі визначають успішність його в професії.

Перспективи подальших досліджень. Здійснене теоретичне дослідження не вичерпує всіх аспектів досліджуваної проблеми. Перспективними, на нашу думку, залишається дослідження процесу формування та ролі цінностей у роботі психолога-практика, а також з'ясування індивідуальних механізмів впливу цінностей особистості психолога-практика на ефективність його професійної свідомості тощо.

Список використаних джерел

1. Бех І. Д. Виховання особистості / І. Д. Бех: у 2 кн. — К. : Либідь, 2003. — Кн. 1: Особистісно орієнтований підхід: теоретико-технологічні засади. — К. : Либідь, 2003. — 280 с.
2. Вірна Ж. П. Мотиваційно-сміслова регуляція у професіоналізації психолога: Монографія / Ж. П. Вірна. — Луцьк: РВВ «Вежа» Волин. держ. ун-ту ім. Лесі Українки, 2003. — 320 с.
3. Климов Е. А. Психология профессионала / Е. А. Климов. — М. : Институт практической психологии; Воронеж : НПО МОДЭК, 1996. — 400 с.
4. Леонтьев Д. А. Психология смысла: природа, строение и динамика смысловой реальности / Д. А. Леонтьев. — [3-е изд., доп.]. — М. : Смысл, 2007. — 511 с.
5. Маслоу А. Психология бытия: Пер. с англ / А. Маслоу. — М. : «Рефлбук», К. : «Ваклер», 1997. — 235 с.

6. Пов'якель Н. І. Професіогенез мислення психолога-практика в системі вищої школи: монографія / Н. І. Пов'якель. — Вид. 2, випр. і доп. — К. : НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2008. — 298 с.
7. Фукуяма Ф. Що таке соціальний капітал? / Ф. Фукуяма // День. — 2006. — 17 жовтня. — № 177.
8. Холодная М. А. Психология понятийного мышления: От концептуальных структур к понятийным способностям / М. А. Холодная. — М. : ИП РАН, 2012. — 288 с.
9. Чепелева Н. В. Формування професійної компетентності в процесі вузівської підготовки психолога-практика / Н. В. Чепелева // Актуальні проблеми психології. — К. : Інститут психології АПН України. — 1999. — С. 271–279.
10. Шевченко Н. Ф. Становлення професійної свідомості практичних психологів у процесі фахової підготовки: Монографія / Н. Ф. Шевченко. — К. : Міленіум, 2005. — 298 с.
11. Rokeach M. Beliefs, Attitudes and Values / M. Rokeach. — San Francisco: Josey-Bass Co, 1972. — 214 p.
12. Turiel E. Equality and Hierarchy: Conflict in Values // Values and knowledge / edited by Edward S. Reed, Elliot Turiel, Terrance Brown. — Lawrence Erlbaum Associates, Inc., Publishers. Mahwah, New Jersey, 1996. — P. 75–101.

References transliterated

1. Beh I. D. Vyhovannja osobystosti / I. D. Beh: u 2 kn.. — K. : Lybid', 2003. — Kn. 1: Osobystisno orijentovanyj pidhid: teoretyko-tehnologichni zasady. — K. : Lybid', 2003. — 280 s.
2. Virna Zh. P. Motyvacijno-smyslova reguljacija u profesionalizacii' psihologa: Monografija / Zh. P. Virna. — Luc'k: RVV «Vezha» Volyn. derzh. un-tu im.. Lesi Ukrainky, 2003. — 320 s.
3. Klimov E. A. Psihologija profesionala / E. A. Klimov. — M. : Institut prakticheskoy psihologii; Voronezh : NPO MODJeK, 1996. — 400 s.
4. Leont'ev D. A. Psihologija smysla: priroda, stroenie i dinamika smyslovoj real'nosti / D. A. Leont'ev. — [3-e izd., dop.]. — M. : Smysl, 2007. — 511 s.
5. Maslou A. Psihologija bytija: Per. s angl. / A. Maslou. — M. : «Reflbuk», K. : «Vakler», 1997. — 235 s.
6. Pov'jakel' N. I. Profesiogenez myslennja psihologa-praktyka v systemi vyshhoi' shkoly: monografija / N. I. Pov'jakel'. — Vyd. 2, vypr. i dop. — K. : NPU im. M. P. Dragomanova, 2008. — 298 s.
7. Fukujama F. Shho take social'nyj kapital? / F. Fukujama // Den'. — 2006. — 17 zhovtnja. — № 177.
8. Holodnaja M. A. Psihologija ponjatijnogo myshlenija: Ot konceptual'nyh struktur k ponjatijnym sposobnostjam / M. A. Holodnaja. — M. : IP RAN, 2012. — 288 s.
9. Chepeljeva N. V. Formuvannja profesijnoi' kompetentnosti v procesi vuzivs'koi' pidgotovky psihologa-praktyka / N. V. Chepeljeva // Aktual'ni problemy psihologii'. — K. : Instytut psihologii' APN Ukrainy. — 1999. — S. 271–279.
10. Shevchenko N. F. Stanovlennja profesijnoi' svidomosti praktychnyh psihologiv u procesi fahovoi' pidgotovky: Monografija / N. F. Shevchenko. — K. : Milenium, 2005. — 298 s.

11. Rokeach M. Beliefs, Attitudes and Values / M. Rokeach. — San Francisco: Josey-Bass Co, 1972. — 214 p.

12. Turiel E. Equality and Hierarchy: Conflict in Values // Values and knowledge / edited by Edward S. Reed, Elliot Turiel, Terrance Brown. — Lawrence Erlbaum Associates, Inc., Publishers. Mahwah, New Jersey, 1996. — P. 75–101.

Abstract

Romanova Iu. V.,

PhD (Candidate of Psychological Sciences)

AXIOLOGICAL DEPENDENCY OF PROFESSIONAL DEVELOPMENT OF A PRACTICAL PCHYCHOLOGIST (THEORETICAL APPROACH)

The article shows necessity to concentrate on personal component in professional development of psychologist. It is highlighted that the period of professional preparation, introduction of a person to the profession activity, is a major stage of formation of personality. This stage is characterized not only by mastering of professional knowledge, expertise, skills but material (significant) changes in axiological area of personality, formation of professional motions, disposition and values.

Based on theoretical review of literature, description of vital professional features and competence of psychologists are made, in particular: psychological competence, psychological literacy, professional reflection, systemic view of the professional industry, creative component of a psychologist-student, an ability to empathy, divergences (flexibility) and intuition component of professional cognitions of professional-psychologist. It is highlighted that an integral component of personality of a psychologist-professional is a sum of his or her own beliefs, views, desires, ideals, values, representing axiological component of personality.

The psychological aspect of value concept of famous scholars of physiologist are being described, among them theory of M. Rokich, A. Maslow, V. Franklin, D. Leontiev, I. Bekh. It is showed the importance of the development of axiological sphere of physiologist whilst gaining the professional experiences. The author is also exploring a further research of the problem.
